

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ
И.АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ
КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ**

Д. 13.11.023 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК:372.8 (575.2)(043.3)

АБЛАБЕКОВА ЖАҢЫЛЧА КОЖОНАЛИЕВНА

**БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДЫН ОКУУЧУЛАРЫНДА АЛГАЧКЫ
ЭКОЛОГИЯЛЫК ТҮШҮНҮКТӨРДҮ КАЛЫПТАНДЫРУУНУН
ПЕДАГОГИКАЛЫК НЕГИЗДЕРИ**

13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын
жана билим берүүнүн тарыхы

педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук
даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2011

Диссертациялык иш Ош мамлекеттик университетинин башталгыч билим берүүнүн теориясы жана методикасы кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи: педагогика илимдеринин доктору, доцент
Чоров Маматкан Жетимишевич

Расмий оппоненттер: педагогика илимдеринин доктору, профессор
Рысбаев Сулайман Казыбаевич

педагогика илимдеринин кандидаты
Адилова Гүлпери

Жетектүүчү мекеме: К.Карасаев атындагы Бишкек гуманитардык университетинин педагогика жана психология кафедрасы, дареги: 720044, Бишкек ш., Тынчтык проспектиси 27.

Диссертациялык иш 2011-жылдын « ____ » _____ саат _____
И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча Д. 13.11.023. диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720026, Бишкек шаары, Раззаков кычысы, 51.

Диссертация менен И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Илимий китепканасынан таанышууга болот.

Автореферат 2011-жылдын « ____ » _____ таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы
педагогика илимдеринин доктору, доцент

Чоров М.Ж.

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Коомдук өнүгүүнүн азыркы этабы өсүп келе жаткан муундарга экологиялык тарбия берүүнүн маанисинин жогорулашы менен шартталууда. Анткени, учурдагы жеке адамдын жана коомдун табият менен өз ара аракеттенишүүсү локалдык, регионалдык, глобалдык экологиялык проблемалардын уламдан улам курчуп бара жаткандыгы менен мүнөздөлөт.

Экологиялык кризисти ийгиликтүү чечүү экономикалык жана илимий-техникалык мүнөздөгү чараларды кабыл алуу менен эле чектелиши мүмкүн эмес. Жеке адамдын, коомдун табигат менен мамилесин оптималдаштыруунун эң маанилүү шарты-коомдун ар бир мүчөсүнүн экологиялык маданиятын калыптандыруу, алардын адамзаттын башында турган экологиялык катаклизмаларга байланышкан олуттуу коркунучту аңдап сезүүсү жана билим берүүнү бала бакчадан, башталгыч класстардан тартып экологиялык мазмун менен каныктыруу болуп эсептелет.

Ушул проблемага Кыргыз окумуштуулары Л.В.Усенконун, К.С.Сейдекулованын изилдөөлөрү арналган. З.Ж.Мамбетованын «Мекен таануу окуу предметинин илимий-теориялык негиздери» деп аталган диссертациясында негизги принциптердин катарында экологиялаштыруу принциби да каралган. Жалпы билим берүүчү орто мектептердин жогорку класстарынын окуучуларына экологиялык билим жана тарбия берүүгө Г.А.Мухамбеталиеванын диссертациялык изилдөөсү арналган. Анда негизинен окуучуларда нормативдик баалуулук мамилелерин калыптандыруу маселеси изилденген. М.Ж.Чоровдун докторлук диссертациясы болочок мугалимдердин экологиялык маданиятын калыптандыруу проблемасына арналган.

Ал эми башталгыч класстардын окуучуларынын экологиялык түшүнүктөрүн калыптандыруу проблемасына атайын арналган олуттуу изилдөөлөр республикада азырынча жок.

Мектепте экологиялык билим жана тарбия берүү процесси окуу предметтери менен тыгыз байланышкан. Башталгыч билим берүүнүн, айрыкча «Мекен таануу» предметинин балдарга экологиялык билим жана тарбия берүүдөгү орду чоң. Бирок, тилекке каршы, практикада бул предметтин экологиялык багыттуулугу толук кандуу ишке ашырылбай жатат.

Жогоруда айтылгандай, башталгыч класстардын окуучуларынын алгачкы экологиялык түшүнүктөрүн калыптандыруу проблемасынын теорияда дагы, практикада дагы абалынын канааттандырарлык эместиги диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугун көрсөтүп *«Башталгыч класстын окуучуларында алгачкы экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруунун педагогикалык негиздери»* деген аталыштагы теманы тандап алууга негиз түздү.

Диссертациянын темасынын илимий программалар менен байланышы. Диссертациялык иштин темасы ОшМУнун илимий иштеринин тематикалык планына киргизилген.

Изилдөөнүн максаты. Мекен таануу предметин окутууда кенже окуучулардын алгачкы экологиялык түшүнүктөрүн калыптандыруунун педагогикалык негиздерин иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн милдеттери:

- башталгыч класстын окуучуларынын алгачкы экологиялык түшүнүктөрүн калыптандыруу проблемасынын теориядагы жана практикадагы абалын аныктоо;

- мекен таануу предметинин мазмунундагы экологиялык түшүнүктөрдү системалаштыруу;

- мекен таануу предметин окутуу процессинде окуучулардын алгачкы экологиялык түшүнүктөрүн калыптандыруунун методикалык моделин иштеп чыгуу;

- иштелип чыккан моделдин эффективдүүлүгүн педагогикалык эксперимент аркылуу текшерүү.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы:

- башталгыч класстардын мекен таануу курсунда алгачкы экологиялык түшүнүктөрдү тандап алуунун принциптери жана структуралык системасы иштелип чыкты;
- мекен таануу предметин окутууда алгачкы экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруунун методикалык модели түзүлдү;
- иштелип чыккан методикалык моделди окуу процессинде колдонуунун педагогикалык шарттары аныкталды.

Изилдөөнүн практикалык мааниси:

- кенже класстын окуучуларынын алгачкы экологиялык түшүнүктөрүн калыптандыруунун кошумча программасы сунуш кылынды;
- «Мекен таануу сабагында экологиялык тарбия берүү» аттуу окутуучулар менен студенттерге арналган усулдук колдонмо даярдалды.
- Изилдөө материалдарын жогорку жана атайын орто педагогикалык окуу жайларында, педагогикалык кадрлардын билимин жогорулатуу жана кайрадан даярдоо институттарында пайдаланууга болот.

Коргоого коюлуучу жоболор:

- башталгыч класстардын окуучуларында калыптандырылуучу экологиялык түшүнүктөрдүн системасы;
- мектептин башталгыч класстарындагы билим берүүнүн өзгөчөлүктөрүн чагылдырган, экологиялык билим берүүнүн структурасын түзүүнүн жана мазмунун тандоонун принциптери;
- башталгыч класстардын окуучуларынын алгачкы экологиялык түшүнүктөрүн калыптандыруунун методикалык модели;
- педагогикалык эксперименттин жыйынтыгы жана анын натыйжасында алынган методикалык сунуштар.

Изилдөөчүнүн жеке салымы:

- Экологиялык тарбия берүүнүн программасынын мазмуну изденүүчү тарабынан өз алдынча иштелип чыкты;
- башталгыч класстын окуучуларынын алгачкы экологиялык түшүнүктөрүн калыптандыруунун модели изденүүчү тарабынан түзүлгөн;
- башталгыч класстын окуучуларынын алгачкы экологиялык түшүнүктөрүн калыптандыруунун натыйжалуу ыкмалары автордун жеке изилдөөлөрү аркылуу сунуш кылынган.

Изилдөө базасы катары Ош шаарындагы № 5, № 18, № 38, №17, Карасуу районундагы Учар, Аксы районундагы Коммунизм жалпы билим берүүчү орто мектептери алынды.

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробациясы. Диссертациялык иштин натыйжалары ар кандай жолдор менен практикада сыналды. Анын натыйжаларынын турмууга ашыруу тыйымы жолдор менен жергиликтүү:

- тандалып алынган тема боюнча республикалык, эл аралык масштабдагы илимий-практикалык конференцияларда бир нече жолу доклад-баяндама жасалды.

- соёку жылдарда диссертант тарабынан республиканын методикалык жана башка газета-журналарында илимий-методикалык макалалары жарыяланды.

Диссертациянын жыйынтыктарынын жарыяланышы. Илимий иштин темасы боюнча 11 илимий макала жана 2 методикалык колдонмо жарыяланган.

Илимий иштин түзүлүшү:

Диссертация киришүүдөн, эки главадан, корутундудан, библиографиядан, жана тиркемеден турат. Диссертациянын жалпы көлөмү – 141 бетти, сүрөттөрдү, таблицаларды камтыйт.

ИЗИЛДӨӨНҮН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Биринчи глава “Башталгыч класстын окуучуларында алгачкы экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруунун теориядагы жана практикадагы абалы” деп аталып, анда башталгыч класстардын окуучуларына алгачкы экологиялык түшүнүктөрдү, тажрыйбаларды калыптандыруунун зарылчылыгы негизделген жана алардын экологиялык тарбияга болгон көз караштарынын пайда болуу булактары көрсөтүлгөн .

Республиканын окумуштуулары, азыркы экология илиминин өнүгүшүнө чоң салым кошкон С.М.Абрамзон, И.Т.Айтматов, С.Алымбаев, А.Байбосунوف, С.Д.Дөөталиев, А.М.Мамытов, А.М.Мурсалиев, Мансурова Т.Б., Б.А.Токторалиев, Б.Кулназаров, М.Ж.Чоров ж.б өздерүнүн эмгектеринде жаратылыш байлыгы, аларды сактоо, үнөмдүү пайдалануу, коргоо боюнча көптөгөн маанилүү ойлорду белгилешкен. Экологиялык теорияны өнүктүрүүгө илимпоздор И.П.Голубев, О.А. Доник, Д. Зверев, А.Н.Леонтьев, А.А Плешаков, И.Т.Суравегина, Б.М. Жээнбаев ж.б. илимий эмгектери негизги орунду ээлейт. Ал эми А.Алимбеков, А.Т.Калдыбаева, М.Р. Рахимова, Т.В. Панкова, Т.В. Фомина ж.б. окумуштуулардын илимий изилдөөлөрүндө, элдик экологиялык билимди балабакчадан, башталгыч класстардан тартып жаш муундарга жеткирүү идеясы каралган.

Башталгыч класстын окуучуларына экологиялык билим жана тарбия берүүнүн жолдорун изилдеген илимпоздор Н.Ф.Виноградова, А.А.Вахрущева, О.М.Варховская, Н.Денисова, А.Н.Захлебный, А.П.Зверев, З.Мамбетова, А.А.Плешаков, Л.П.Салиева, А.И.Симонова, И.Т.Суравегина, И.П.Сафронов.

Мекен таануу предметин окутуунун максаты менен милдети окуучуларга экологиялык алгачкы түшүнүктөрдү калыптандыруу эле болуп эсептелбейт. Ушул предметке байланышкан окуу программалары, окуу китептеринде жана мекен таануу предметин окутуунун маселелерине багытталган илимий изилдөөнү З.Мамбетова жүргүзгөн. Мындай жагдай башталгыч класстардын окуучуларына экологиялык алгачкы түшүнүктөрдү калыптандыруу маселеси өзүнчө ырааттуу системага келтирилиши *зарыл экендигин жана бул проблеманын учурдагы актуалдуулугун* тастыктады. Анткени:

- мекен таануу предметин окутуу процессинде башталгыч класстын окуучуларына алгачкы экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруу маселелерине жетишерлик деңгээлде көңүл бурулбайт.

- мамлекеттик стандарттын негизинде башталгыч билим берүүдөгү окуу планында көрсөтүлгөн мекен таануу предметинин материалдары кенже мектеп окуучуларында алгачкы экологиялык түшүнүктөрдү калыптандырууда толук мүмкүнчүлүккө ээ эмес.

Башталгыч класстардын окуучуларына алгачкы экологиялык түшүнүктөрдү, тажрыйбаларды мекен таануу сабагынын курамында калыптандыруунун зарылчылыгы кандай жагдайдан келип чыгууда, алар башталгыч класстын окуу программасына ылайык өтүлө турган сабактардын ичинде алгачкы экологиялык түшүнүктөр мекен таануу сабагынын курамында берилээри мыйзам ченемдүү көрүнүш. Мекен таануу сабагын окутуунун максатын жана милдетин аныктоодо: “...Кенже мектеп окуучусунун аң-сезиминде дүйнөнүн илимий сүрөттөлүшүн түзүү, жаратылыш, аалам жана адам жөнүндө алгачкы түшүнүктөрдү берүү менен алардын диалектикалык көз караштарын калыптандыруу, жогорку класстарда окутулуучу табигый-илимий предметтерди өздөштүрүүгө негиз түзүү, *табигый-илимий, экологиялык маданият ж.б. аркылуу турмушка тарбиялоо* деп белгиленген” [20, 62-б.].

Ал эми мекен таануу сабагынын мазмунундагы жаратылыш жөнүндөгү бөлүмүндө *Экология Кыргыз элинин оозеки чыгармачылыгындагы экологиялык мурастар* деген темада каралган. Андыктан, алгачкы экологиялык түшүнүктөрдү калыптандырууга карата азыркы мезгилдеги кенже класстардын окуучуларына системалуу жана үзгүлтүксүз билим берүү жетишсиз экендиги талаш бойдон калууда. Демек, бүгүнкү күндөгү балдардын алгачкы дүйнө таануу талабын канаттандыруу үчүн *мекен таануу сабагында* окутула турган жаратылыш, адам, коом чөйрөсүн камтыган ар бир бөлүмүндө өтүлө турган темаларга ылайык алгачкы экологиялык түшүнүктөрдү, билгичтиктерди жана көндүмдөрдү кошумча жана толуктоо материалдары катары киргизүү зарылчылыгы келип чыкты.

4-класстын материалдары адам, аалам, жаратылыш таануу боюнча элдик билимдердин мүмкүнчүлүктөрүнүн арбындыгы менен айырмаланат.

Башталгыч класстардын окуучуларына мекен таануу предмети боюнча билим берүү класстар боюнча төмөнкүдөй болуп бөлүнгөн: 2-класста “Адам жана мал” темасы аркылуу берилүүчү элдик билимдин мазмунунда төрт түлүк малдын аталышы, мал асыроо, кыргыз элинин малдан өндүрүлгөн азык-түлүктөрү, териден, жүндөн даярдалган улуттук буюмдар, көчмөн турмушка ыңгайлашып жасалгаланып, колдонулуп калган боз үй, азем буюмдар: шырдак, алакийиз, килем, ат – адамдын канаты, катары Толубай сынчы жөнүндө маалыматтар орун алган.

Ал эми 3-класста болсо “Жайлоо” темасы аркылуу элдин жайытты пайдалануу боюнча эмпирикалык билими берилген. Мисалы, кыргыздар жайкы жайытты – жайлоо, күзгү жайытты – күздөө, кышкы жайытты – кыштоо, жазгы жайытты – көктөө деп аташкан. Кыргыз эли эзелтеден эле жайыттарды сарамжалдуу пайдалануунун сырын билишкен. Бул материалдарга кошумча кыргыз жеринин жаратылышы, кыргыздардын жаратылыш менен карым-катнашы тууралуу элдик билимди окуу программасына киргизүүгө мүмкүн болду.

Учурдагы илим менен техника, технология эбегейсиз тездик менен өнүгүп, анын күчү жаратылышка таасирин тийгизип, экологиялык проблемалардын күчөшүнө алып келүүдө. Бизди курчап турган чөйрөнү келечек муундарга сактап калуу максатында адамдын жүрүм-турумунун жаңы формалары калыптанып, экологиялык аң-сезим жана маданият улам кеңейип, өнүгүп туруусу зарыл. Ошол себептүү мектептерде аймактардын экологиялык өзгөчөлүктөрүн окутууга көп көңүл бурулган. Бул маселени окумуштуу А.А.Плешаков белгилеген экологиялык түшүнүктөргө таянуу аркылуу чечмелөөгө мүмкүнчүлүк түзүлөт. Мында башталгыч класстардын окуучуларынын алгачкы экологиялык түшүнүктөрүн, калыптандырууга тажрыйбаларын жана тарбиялануу деңгээлин күчөтүүнүн негизги принциптерине таянып төмөнкүлөрдү көрсөтүүгө болот:

- *биринчиден* - жандуу жаратылыштагы жалпы байланыш принцибине таянсак, бардык жандуулар азыктануу тизмеги аркылуу бир бүтүндүккө байланышат;
- *экинчиден* – пайда келтирүүчүлүктүн жогорку ченинин принциби- адамзат үчүн келечекте тигил же бул түр кандай мааниге ээ болорун биз көрүп-биле албайбыз;
- *үчүнчүдөн* – табияттагы ар түрдүүлүк принциби .

1-4-класстар үчүн “Экология курсунун” программасы башталгыч мектептердеги мекен таануу курсуна кошумча материал катары иштелип чыгып, төмөнкү маселелерди чечүүгө ылайыкталган:

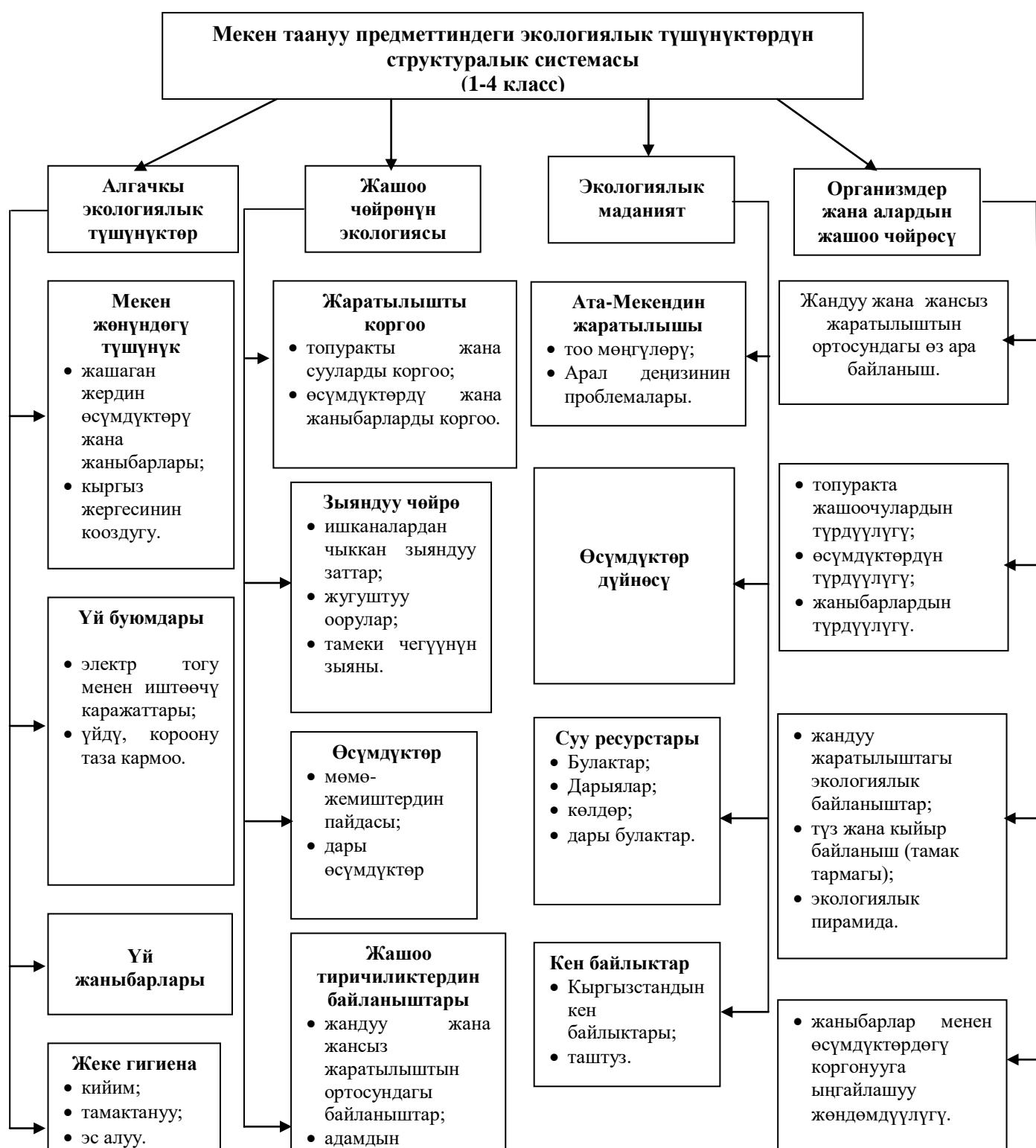
1. Негизги курста башталгыч класстардын окуучуларынын экологиялык түшүнүктөрүн кеңейтүү, аларды конкреттештирүү.

2. Окуучулардын экология жаатындагы теориялык билимин тереңдетүү, кенже мектеп окуучуларынын жаш өзгөчөлүктөрүнө жараша багыт берүүчү экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруу.

3. Курчап турган чөйрөнү коргоо боюнча окуучулардын практикалык ишмердүүлүгүн жогорулатуу.

Экинчи глава “Мекен таануу предметин окутуу процессинде окуучуларда экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруунун илимий-методикалык маселелери” деп аталып, мекен таануу сабагынын курамында экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруунун практикалык негиздери каралган. Изилдөөдө башталгыч класстардын 1-4-класстары үчүн экологиялык билимдерди, билгичтиктерди, көндүмдөрдү калыптандыруу маселесин камтыган кошумча материалдардын программасы иштелип чыгып, педагогикалык эксперименттен өткөрүлдү.

Мекен таануу предметиндеги экологиялык түшүнүктөрдүн структуралык системасы 2.1-сүрөттө чагылдырылды.

2.1-сүрөт. Мекен таануу предметиндеги экологиялык түшүнүктөрдүн структуралык системасы

Андан сырткары, башталгыч мектеп окуучуларына класстан тышкаркы иштерди уюштуруу аркылуу алгачкы экологиялык тажрыйбаны калыптандыруу жана бышыктоо маселелери ишке ашырылып, эксперименталдык топтор менен текшерүүчү топтордун арасында экологиялык билимдерди калыптандырууга байланыштуу салыштырма сынактар, экологиялык оюндар, конкурстар жана экскурсиялар жүргүзүлгөн.

Калыптандыруучу эксперимент шаардык жана айылдык мектептердин башталгыч класстарында мекен таануу сабагынын курамында өткөрүлдү;

Издөнүүчү эксперимент учурунда 2.2-сүрөттө берилген методикалык моделдин (үлгүнүн) калыптандыруучулук мүмкүнчүлүктөрү аныкталды жана аны практикада колдонуунун педагогикалык шарттары далилденди.

Анын натыйжасында алгачкы экологиялык тажрыйбаларды мекен таануу сабагынын курамында башталгыч экологиялык түшүнүктөрдү окутууда калыптандыруунун төмөндөгүдөй түзүлүштөгү методикалык моделин түзүүгө мүмкүнчүлүк жаралды:

1. Экологиялык жагдайдагы кырдаалдарды туюнтуучу дидактикалык көнүгүүлөр, экологиялык оюн түрүндө берилген тажрыйбалардын сыпаттамалары жана аларды аткаруу.

2. Аткарылган тажрыйбаларга талдоо жүргүзүү, алгачкы экологиялык түшүнүктөрдү мекен таануу сабагынын материалдары менен айкалышын баамдоо.

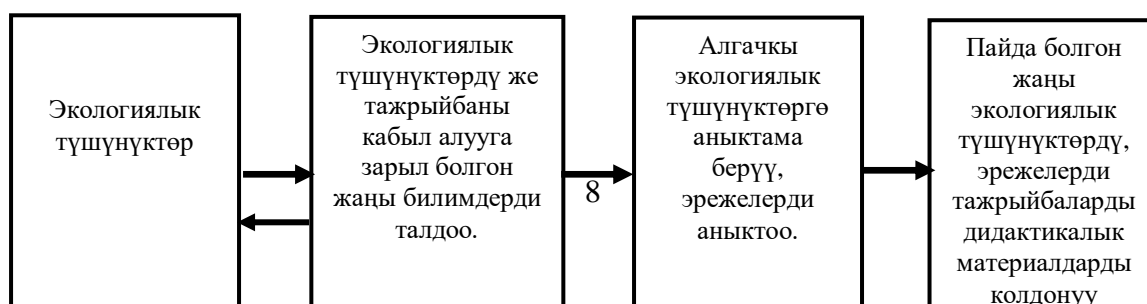
3. Алгачкы экологиялык түшүнүктөрдү, эрежелерди, жоболорду аныктоо, алардын колдонулуш тармактарын, типтерин белгилөө.

4. Окуучулардын жакынкы өнүгүү аймактарындагы (Л.С.Выготский) экологиялык алгачкы тажрыйбаларды колдонуу, жаңы экологиялык тажрыйбаларды өнүктүрүү.

Албетте, алгачкы экологиялык тажрыйбаларда эле мекен таануу сабагындагы жалпы жаратылыш, коом жөнүндөгү билимдер, билгичтиктер жана көндүмдөр калыптандырылбайт. Андыктан, экологиялык алгачкы тажрыйбалар катышкан көнүгүүлөр, практикалык кырдаалдар, экологиялык оюндар, алгачкы экологиялык түшүнүктөрдү киргизүүдөн алардын кабыл алууга керек болгон алгачкы экологиялык билимдери жана көндүмдөрүнүн калыптандырылышы биздин негизги милдет катары белгиленди.

Кыргыз Республикасынын жалпы орто билим берүүчү мектептеринин башталгыч класстарынын окуу программалары (эне тили, математика, мекен таануу) башталгыч класстын окуучуларында алгачкы экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруу маселеси мекен таануу сабагынын курамында ишке ашырылат. Бул сабакка толуктоо жана кошумча материалдарды киргизүүнү биз сунуштадык. Педагогикалык эксперимент башталгыч класстын окуучуларына алгачкы экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруу боюнча атайын иштелип чыккан окуу программасынын жана ага ылайык түзүлгөн окуу-методикалык сунуштардын жана дидактикалык материалдардын негизинде ишке ашырылды. Экологиялык түшүнүктөрдү, тажрыйбаларды, аткарууга багытталган тапшырмаларды аткарууда алардын натыйжалуулугу аныкталды.

Мекен таануу сабагынын курамында алгачкы экологиялык билимдер, билгичтиктер, көндүмдөр менен алгачкы экологиялык тажрыйбалардын өз ара катышы, ырааттуулугу 2.2-сүрөттө берилген:

2.2-сүрөт. Алгачкы экологиялык билимдерди калыптандыруунун методикалык модели

Белгиленген методикалык модель боюнча алгачкы экологиялык билим берүүдөгү ар бир тема боюнча билим, билгичтик жана көндүм белгилүү даражада калыптангандан кийин, аларды колдонуу баскычтуу мүнөздө ишке ашырылат. Бул билимдер, билгичтиктер, көндүмдөр окуучулардын алгачкы экологиялык тажрыйбаларын эске алуу менен окутуучу тарабынан түрдүү кырдаалдарда экологиялык оюн, экологиялык көнүгүү ж.б. пайдаланылат. Натыйжада, ар бир окуучу кабыл алган экологиялык билимдерин алгачкы экологиялык тажрыйбаларында пайдалана алышат.

Мекен таануу предметин окутуу процессинде флора, фауна, азыктануу тизмеги, экологиялык пирамида, чөйрө, экология, экосистема, корук, нымдуулук, жырткыч, чаңдашуу, экологиялык тең салмактуулук сыяктуу түшүнүктөрдү калыптандыруу максаты коюлду. Бул процесс атайын сүрөт түрүндө берилди. Алгачкы экологиялык билимдер, билгичтиктер жана көндүмдөр ишмердүүлүк ыкмасына негизделген методиканын жардамы менен калыптанганда гана, окуучулардын алгачкы экологиялык тажрыйбаларын калыптандырууга пайдалануу милдети коюлуп жатат. Натыйжада, алгачкы экологиялык тажрыйбалар, билим, билгичтик жана көндүмдөр калыптандырылып, жаңы билимге ээ болушат. 2003-2008-окуу жылдарынын аралыгында экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруучу эксперимент алдын ала каралган констатациялык жана изденүүчү эксперименттердин натыйжаларынын негизинде атайын иштелип чыккан планга ылайык, айылдык жана шаардык мектептердин башталгыч класстарында жүргүзүлдү. Анын негизги максаты – изилдөөнүн божомолун (гипотезасын) жана иштелип чыккан методикалык моделдин (үлгүсүн) натыйжалуулугун текшерүү болду.

Эксперименттик иш-чараларга Ош жана Кара-Суу шаарларынын, Кара-Суу, Араван жана Ноокат райондорунун орто мектептеринин башталгыч класстарынын окуучулары тартылды. Ал жөнүндө маалыматтар 2.1-таблицада берилет.

Таблица 2.1-Эксперименттик иш-чараларга катышкан мугалимдер жана окуучулар

№	Эксперимент жүргүзүлгөн мектептер	Экспериментке катышкан	Экспериментке катышкан
----------	--	-------------------------------	-------------------------------

		мугалимдердин саны	окуучулардын саны
1.	Ош шаары №5 мектеп	4	88
2.	Ош шаары №18 мектеп	4	89
1.	Ч.Айтматов №36 мектеп	4	88
2.	А.Пушкин орто мектеби	4	92
	Жалпысы	16	257

Экспериментке катышкан мугалимдер: С.Исабаева, С.Сасыкбаева, Г.Исакова, А.Салиева (№5-гимназия-мектеби), С.Топчубаев, Ы.Карыбаева, З.Теңизбаева, З.Козубаева (№18-гимназия-мектеби), Ж.Оморова, К.Ботоярова, Б.Нуралиева (№36-орто мектеби), А.Маматова, Ж.Осмоналиева (№38-орто мектеби) ж.б.тажрыйбалуу алдынкы мугалимдер. Калыптандыруучу экспериментке 2 айылдык – Кара-Суу районуна караштуу Учар жана Пушкин атындагы орто мектептеринин башталгыч класстары, 2 шаардык – Ош шаарынын А.Навои атындагы № 18 орто мектебинин жана Б.Алыкулов атындагы №38-орто мектебинин башталгыч класстары тандалып алынды. Калыптандыруучу экспериментке 8 класстан 257 окуучу, 8 мугалим катышты. Алардын ичинен 129 окуучу эксперименталдык программа менен окутулду. Ал эми калган 128 окуучу текшерүүчү класстарда катышышты. Мындан сырткары бир топ мектептер биз иштеп чыккан методикалык моделдин элементтерин, көнүгүүлөрдү, дидактикалык оюндарды, экологиялык майрамдардын иштелмелерин, таратма материалдарды пайдаланып, алардын жыйынтыктары өз убагында талкууланып, талдоого алынып турду. Эксперименталдык класстар биз сунуштаган методикалык моделдин негизинде, ал эми текшерүүчү класстар мурдатан колдонулуп келе жаткан программа боюнча окутулду. Тийиштүү натыйжаны алуу үчүн методикалык моделге кирген 2.2-сүрөттөгү компоненттерди бири-бири менен өз ара тынымсыз байланышта ишке ашырып турдук.

Эксперимент учурунда методикалык моделге тиешелүү материалдарды колдонуу боюнча окуу планында каралган убакытта жана кошумча сабактар аркылуу ишке ашырылышы негизги педагогикалык шарт катары алынды.

Калыптандыруучу эксперимент жогоруда аталган мектептерде классикалык формада өткөрүлдү. Эксперименттин жыйынтыктары төмөндөгүдөй **экологиялык критерийлерге ылайык аткарылды:**

- окуучулардын алгачкы экологиялык билимдеринин, билгичтиктеринин жана көндүмдөрүнүн салыштырма деңгээли;
- мекен таануу предметинин материалдарын алгачкы экологиялык тажрыйбаларда колдоно билгичтигинин жана көндүмдөрүнүн натыйжалуулугу;
- кенже мектеп окуучуларынын экологиялык ой жүгүртүүсүнүн өнүгүү деңгээли;
- окуу китебинде берилген суроолорго кошумча экологиялык мазмундагы суроолорду кое билүү;
- экология, чөйрө, флора, фауна, экологиялык катастрофа, экологиялык маданият, азык тизмеги, экосистема, экологиялык пирамида, митечилик, жырткыч, кызыл китеп ж.б. түшүнүктөрүн өз кебинде колдонуу деңгээли.

Төмөндөгү таблицадагы маалыматтар эксперимент жүргүзүлгөн мезгилдеги _ колдонулган экологиялык мазмундагы материалдардын кенже мектеп окуучуларынын экологиялык билимдеринин, билгичтиктеринин жана көндүмдөрүнүн сапаттуу өнүгүшүнө эффективдүү көмөкчү болгондугун айгинелеп турат. Эксперименталдык класстарда “3”, “4”, “5” деген бааларга татыктуулардын саны жыл сайын динамикалык оң жагына өзгөрүп жаткандыгын, өздөштүрүүнүн сапатынын да жогорулап бараткандыгын, орто упайдын (А) да өсүү тенденцияга ээ болгондугун байкоого болот. Ал жөнүндө маалымат 2.2-таблицада чагылдырылды:

Таблица 2.2-Мекен таануу боюнча жүргүзүлгөн анкеталардын жыйынтыктары

Окуу жылдары	Класстар	Окуучулардын саны	Баалар				% менен		Орточо балл (А)
			“2”	“3”	“4”	“5”	Оң баа алгандар	Өздөштүрүү сапаты	
1-класс 2003-2004	ЭЖ	129	10	55	40	24	92,25	49,61	3,61
	КК	127	6	51	38	32	95,28	55,12	3,76
2-класс 2004-2005	ЭЖ	129	8	54	42	25	93,80	51,94	3,65
	КК	127	5	54	39	29	96,06	53,54	3,72
3-класс 2005-2006	ЭЖ	129	8	50	42	29	93,80	55,04	3,71
	КК	128	6	55	39	28	95,31	52,34	3,70
4-класс 2006-2007	ЭЖ	122	2	40	47	33	98,36	65,57	3,91
	КК	123	3	60	40	20	97,56	48,78	3,63

Мындай жогорку деңгээлдеги жыйынтыктарга жетишүүнүн себептери, эксперименталдык класстарда окуучулардын окуу жана таанып билүү ишмердүүлүктөрү жекече, топтук, максаттуу талашуу-тартышуу, варианттарды коллективдүү талдоо сыяктуу ыкмалар аркылуу уюштурулушунун натыйжасы болуп эсептелинет.

2.2-таблицадан эксперименталдык класстардагы орто баллдын (1-класс – 3, 61%; 2-класс – 3,65; 3-класс – 3,71; 4-класс – 3,09) класстан класска жогорулап жаткандыгын, ал эми контролдук класстарда бул көрсөткүч 1-2-класстарда өзгөрүүсүз калгандыгы (1-класс – 3,75; 2-класс – 3,72) бирок 3-4-класстарда (3-класс – 3,69; 4-класс – 3,63) кескин өзгөргөндүгүн байкоого болот. 3-таблицадан эксперименттик класстарда мекен таануу предметиндеги экологиялык билимдерди өздөштүрүүнүн деңгээли жыл сайын сапаттуу жогорулагандыгын байкоого болот.

Таблица 2.3 - Башталгыч класстардын окуучуларында алгачкы экологиялык түшүнүктөрдү калыптандырууну өздөштүрүүсүнүн диаграммасы

Эксперименттик класс	1-класс			2-класс			3-класс			4-класс		
	Деңгээлдер			Деңгээлдер			Деңгээлдер			Деңгээлдер		
	төмөнкү	ортоңку	жогорку	төмөнкү	ортоңку	жогорку	төмөнкү	Ортоңку	Жогорку	төмөнкү	ортоңку	жогорку
Калыптандыруу												

	7,75	42,64	49,61	6,2	41,86	51,94	6,2	38,4	55,4	1,64	32,79	65,57
Контролдук класс (кагышкан окуучулардын саны)	1-класс			2-класс			3-класс			4-класс		
	Денгээлдер			Денгээлдер			Денгээлдер			Денгээлдер		
	төмөнкү	ортоңку	жогорку	төмөнкү	ортоңку	Жогорку	төмөнкү	Ортоңку	Жогорку	төмөнкү	ортоңку	жогорку
	4,73	40,15	55,12	3,94	42,53	53,53	4,68	42,97	52,35	2,4	48,78	48,82

Эксперименттин натыйжалуулугун текшерүү үчүн “оң баа алгандар”, “өздөштүрүү сапаты”, орточо балл” критерийлерин алдык. “Оң баа алгандар” – “3”, “4”, “5” деген баа алган окуучулардын жалпы санына карата проценти чыгарылды. “Өздөштүрүү сапаты” – бул “4” жана “5” баа алган окуучулардын жалпы санына карата проценти, ал эми “орточо балл” – “2”, “3”, “4”, “5” алгандардын ал бааларга көбөйтүндүлөрүнүн суммасынын окуучулардын жалпы санына болгон катышы.

Мисалы: 2.2-таблицадагы 1-класстар боюнча эксперименталдык жана контролдук класстардын көрсөткүчтөрү төмөндөгүчө эсептелди:

Эксперименталдык класстарда (ЭК):

1. Оң баа алгандар: $\frac{55 + 40 + 24}{129} \cdot 100\% = 92,25$, (мында 55 – “3”, 40 – “4” жана 24 – “5” баа алгандардын саны, 129 – окуучулардын жалпы саны);

2. Өздөштүрүү сапаты: $\frac{40 + 24}{129} \cdot 100\% = 49,61$, (мында 40 – “4” жана 24 – “5” баа алгандардын саны, 129 – окуучулардын жалпы саны);

3. Орточо балл: $\frac{2 \cdot 10 + 3 \cdot 55 + 4 \cdot 40 + 5 \cdot 24}{129} = 3,61$ балл (мында 10 – “2”, 55 – “3”, 40 – “4” жана 24 – “5” баа алгандардын саны, 129 – окуучунун жалпы саны).

2-4-класстардагы жалпы жыйынтык көрсөткүчтөрү да ушундай жол менен текшерүүгө алынды. 2.2; 2.3; 2.4; 2.5; 2.6; 2.7 таблицалардагы эксперименталдык жана контролдук класстардын мекен таануу жана экологиялык түшүнүктөр боюнча өздөштүрүү деңгээлинин 2003-2004, 2006-2007-окуу жылдарындагы жана акыркы жыйынтыктары

көрсөтүлгөн. Таблицалардын “Мекен таануу боюнча жыйынтыктар” деген бөлүгүн окуу жылдары боюнча салыштырып караганда, “5”, “4” деген баа алгандар окуучулардын саны жылдан жылга өсүп жаткандыгы, ал эми “2” деген баа алгандардын саны жыл сайын азайып бараткандыгы көрүнүп турат.

Эксперименталдык класстардагы окуучулардын дээрлик 100% катышты. Ата-энелердин экологиялык тажрыйбаларга болгон кызыгуулары пайда болду, ата-энелердин жардамы күндөн-күнгө жандана баштады.

Эксперименттин жыйынтыктары чагылдырылган төмөндөгү таблицаларда жүргүзүлгөн контролдук класстарда окуучулар экологиялык билимдерди, билгичтиктерди жана көндүмдөрдү үйрөнгөнү менен, аларды өз жашоосундагы экологиялык тажрыйбаларында колдоно алышпаганы көрүнүп турат.

Таблица 2.4 - 2003-2004 - окуу жылында 1-класстын окуучуларына жүргүзүлгөн анкеталардын жыйынтыктары

Класстар	Окуучулардын саны	Мекен таануу боюнча жыйынтыктар				Экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруунун жыйынтыктары			
		“5”	“4”	“3”	“2”	“5”	“4”	“3”	“2”
Эксперименталдык	129	24	40	55	10	26	38	52	13
	Жетишүүсү	18,6%	31%	42,64%	7,76%	20,15%	29,46%	40,31%	10,08%
Контролдук	127	32	38	51	6	-	-	-	-
	Жетишүүсү	25,21%	29,92%	40,15%	4,72%	-	-	-	-

2.4-таблицадан көрүнүп тургандай, эксперименттин биринчи жылында эң жакшы баага окугандардын саны басымдуулук кылган.

Сабак процессин талдоого ала турган болсок, экологиялык суроолордун туура коюлгандыгына байланыштуу активдүүлүк, окуучулардын материалга болгон мамилелери кескин өзгөргөндүгү байкалды.

Таблица 2.5 - 2004-2005-окуу жылында 2- класстын окуучуларына жүргүзүлгөн анкеталардын жыйынтыктары

Класстар	Окуучулардын саны	Мекен таануу боюнча жыйынтыктар				Экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруунун жыйынтыктары			
		“5”	“4”	“3”	“2”	“5”	“4”	“3”	“2”
Эксперименталдык	129	25	42	54	8	28	40	49	11
	Жетишүүсү	19,38%	32,56%	41,86%	6,20%	21,70%	31,00%	37,99%	9,31%
Контрол-	127	29	39	54	5	-	-	-	-

дук	Жетишүүсү	22,83%	30,70%	42,53%	3,94%	-	-	-	-
-----	-----------	--------	--------	--------	-------	---	---	---	---

2.5-таблицадан эксперименталдык класстарда «жакшы» жана «эң жакшы» деген баага окуган окуучулардын санынын динамикалык өскөндүгүн, экологиялык тажрыйбалардын улам жакшы сапатка өтүп жаткандыгын көрүүгө болот.

Таблица 2.6 - 2005-2006-окуу жылында 3- класстын окуучуларына жүргүзүлгөн анкеталардын жыйынтыктары

Класстар	Окуучулар-дын саны	Мекен таануу боюнча жыйынтыктар				Экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруунун жыйынтыктары			
		“5”	“4”	“3”	“2”	“5”	“4”	“3”	“2”
Эксперименталдык	129	29	42	50	8	27	44	49	9
	Жетишүү	22,48	32,56	38,76	6,20%	20,93%	34,11%	37,98%	6,98%
Контрол-дук	128	28	39	55	6	-	-	-	-
	Жетишүү	21,88%	30,47%	42,97%	4,68%	-	-	-	-

2.6 -таблицадан да экологиялык мазмундагы материалдардын окуучулар тарабынан жакшы өздөштүрүлүп жаткандыгын байкоого болот.

2.2; 2.3; 2.4; 2.5; 2.6; 2.7-таблицаарды талдап карасак, эксперименталдык класстарда мекен таануу боюнча билимдердин да, экологиялык билимдердин да өздөштүрүлүш деңгээли жыл сайын жогорулап жатканын байкоого болот. Сапаттык жагынан алганда да бир топ жылыш байкалат. Жыл сайын “4”, “5” алган окуучулардын саны текшерүүчү класска караганда эксперименталдык класста көбөйгөндүгүн байкадык. Демек, бул көрүнүш окуучулардын билим деңгээлинин жогорулагандыгын далилдейт.

Таблица 2.7 - 2006-2007-окуу жылында 4- класстын окуучуларына жүргүзүлгөн анкеталардын жыйынтыктары.

Класстар	Окуучулардын саны	Мекен таануу боюнча жыйынтыктар				Экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруунун жыйынтыктары			
		“5”	“4”	“3”	“2”	“5”	“4”	“3”	“2”
Эксперименталдык	122	33	47	40	2	35	46	39	2
	Жетишүү	27,05%	38,52%	32,79%	1,64%	28,69%	37,70%	31,97%	1,64%
Контрол-дук	123	20	40	60	3	-	-	-	-
	Жетишүү	16,30%	32,52%	48,78%	2,40%	-	-	-	-

Эксперименталдык иштердин жыйынтыктары диссертациянын “Педагогикалык экспериментти уюштуруу жана анын жыйынтыктары” деген бөлүгүндө толугу менен жалпыланып, илимий божомолдун тууралыгы тастыкталды.

Жыйынтыктап айтканда, мекен таануу предметин окутууда кенже окуучулардын экологиялык алгачкы түшүнүктөрүн жана тажрыйбаларын калыптандырууга арналган методикалык модель экологиялык билим, билгичтик, көндүмдөр эле эмес, ошондой эле, экологиялык алгачкы тажрыйбалардын да натыйжалуулугун көрсөткөндүгү теориялык жактан да, эксперименталдык иштерде да тастыкталды. Ал эми бул ырастоо изилдөөнүн гипотезасынын жоболорунун тууралыгын дагы бир жолу далилдеп турат.

Негизги тыянактар

1. Алгачкы экологиялык түшүнүктөрдү кенже класстардан баштап калыптандыруу проблемасына тиешелүү адабияттардын талдоосу төмөнкүлөрдү көрсөттү:

– мекен таануу предметинин окутуу процессинде экологиялык түшүнүктү калыптандыруу мүмкүнчүлүгү азыркы мезгилге чейин толук изилденбегендиги, теориялык негиздер менен практикалык иш-чаралар аркылуу белгиленбегендиги айкындалды.

– экологиялык билим берүү проблемасын окутууда белгилүү бир деңгээлде, мекен таануу предмети аркылуу чечүү мүмкүндүгү далилденди.

– алгачкы экологиялык түшүнүктөрдү жана тажрыйбаларды кабыл алууга кенже окуучулардын даярдыгы жана методикалык модель (үлгү) иштелип чыкпагандыгы белгилүү болду.

2. Экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруу проблемасынын практикадагы абалын талдоо иши төмөнкү жыйынтактарга алып келди.

Кенже класстын окуучулары психологиялык жактан даяр, кээ бир практикалык ыкмашыгууларга ээ экендигине карабастан, башталгыч мектепте алгачкы экологиялык түшүнүктөрдү жана тажрыйбаларды калыптандыруу багытында билим берүү ишмердүүлүгү жүргүзүлбөй келгендиги белгилүү болду.

3. Экологиялык алгачкы түшүнүктөрдү тажрыйбалар аркылуу мекен таануу предметин окутуу процессинде жана класстан тышкаркы иштерде калыптандыруунун методикалык модели констатациялык жана изденүүчү сынактардын натыйжаларына таянып негизделди.

4. Мекен таануу предметин окутууда кенже мектеп окуучуларынын экологиялык алгачкы түшүнүктөрүн жана калыптандырууга арналган методикалык модель экологиялык билим, билгичтик, көндүмдөр гана эмес, экологиялык алгачкы түшүнүктөрдүн жана тажрыйбалардын да натыйжалуулугун көрсөткөндүгү теориялык аспектиден, ошондой эле эксперименталдык жактан да тастыкталды. Ал эми бул ырастоо изилдөөнүн гипотезасынын жоболорунун тууралыгын дагы бир жолу далилдеп турат.

5. Изилдөөдө аталган проблема толугу менен чечилди деп эсептөөдөн алыспыз. Изилдөөнүн материалдары кийинки изилдөөлөргө кеңири жол ачып, мугалимдерди даярдоодо, кайра даярдоо проблемаларында пайдаланылып, ошондой эле фундаменталдуу методикалар, таркатуучу материалдардын, компьютердик программалардын иштелип чыгуусуна түрткү берүүчү зарыл методикалык сунуш катары кызмат кылмакчы.

Диссертациянын негизги мазмуну жана жыйынтыктары автордун төмөндөгү эмгектеринде жарыяланды:

1. Аблабекова, Ж.К. Башталгыч класстарда мекен таануу предметинен тест-суроолор [Текст]: 3-4 класстар үчүн методикалык колдонмо / Ж.К. Аблабекова, С.Т. Топчубаева. – Ош, 2003. – 26 б.
2. Аблабекова, Ж.К. Кенже мектеп жашындагы балдарга экологиялык тарбия берүүнүн кээ бир ыкмалары [Текст] / Ж.К. Аблабекова. // БатМУнун Жарчысы. Психологиялык-педагогикалык илимдер сериясы. - 2005. – №3. –15–19-бб.
3. Аблабекова, Ж.К. Башталгыч класстарда мекен таануу сабагынан эстетикалык тарбия берүү [Текст] / Ж.К. Аблабекова. // ОшМУнун Жарчысы. Психологиялык-педагогикалык илимдер сериясы. - 2004. – Ч. 2. - 53-54-бб.
4. Аблабекова, Ж.К. Окуучулардын мекен таануу сабагында чыгармачылык иш-аракетин калыптандыруу [Текст] / Ж.К. Аблабекова. // ОшМУнун Жарчысы. Психологиялык-педагогикалык илимдер сериясы. - 2004. - №1-2. - 3-5- бб.
5. Аблабекова, Ж.К. Элдик ырларды пайдалануу менен башталгыч класстардын окуучуларынын экологиялык маданиятын калыптандыруу [Текст] / Ж.К. Аблабекова, Б.Д. Идаев. // Ош МУнун Жарчысы. Психологиялык-педагогикалык илимдер сериясы. - 2008. - №5. - 9-12-бб.
6. Аблабекова, Ж.К. Элдик фольклордогу экологиялык тарбия маселелеринин чагылдырылышы [Текст] / Ж.К. Аблабекова, Б.Д. Идаев. // ОшМУнун Жарчысы. Психологиялык-педагогикалык илимдер сериясы. - 2008. - №5. - 26-28- бб.
7. Аблабекова, Ж.К. Мекен таануу сабагында экологиялык билимин өркүндөтүүдө башталгыч класстарда инновациялык жана интерактивдүү усулдар менен окутуудагы жаңы технологияларын иштеп чыгуу тажрыйбасынан [Текст] / Ж.К. Аблабекова. // Ош МУнун Жарчысы. Психологиялык-педагогикалык илимдер сериясы. - 2008. – Ч. 2.– 61-64- бб.
8. Аблабекова, Ж.К. Мекен таануу сабагында фольклордук чыгармаларды пайдалануу менен экологиялык тарбия берүү [Текст] / Ж.К. Аблабекова. // Ош МУнун Жарчысы. Психологиялык-педагогикалык илимдер сериясы. - 2008. – Ч. 2. – 196-199- бб.
9. Аблабекова, Ж.К. Мезгил-маал ырларындагы экологиялык тарбия маселелеринин чагылдырылышы [Текст] / Ж.К. Аблабекова, Б.Д. Идаев. // ОшМУнун Жарчысы. Гуманитардык илимдер сериясы. – 2009. – №5. – 54-56- бб.
10. Аблабекова, Ж.К. “Мекен таануу” сабагында экологиялык тарбия берүү [Текст]: методикалык колдонмо. / Ж.К. Аблабекова. – Ош, 2009. – 134 б.
11. Аблабекова, Ж.К. Формирование экологической культуры в начальной школе [Текст] / Ж.К. Аблабекова. // Изденіс - Поиск. Серия естественных наук. - Алматы, 2010. - №1(1). - С. 64-69.
12. Аблабекова, Ж.К. Экологическое воспитание младших школьников на основе средств народной педагогики [Текст] / Ж.К. Аблабекова. // Известия вузов. – 2010. – №1. - С.281-284.
13. Аблабекова, Ж.К. Класстан тышкаркы иштерде экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруунун кээ бир жолдору [Текст] / Ж.К. Аблабекова. // Известия вузов. – 2010. – №2. - 153-156 - бб.

Аблабекова Жаңылча Кожоналиевнанын “Башталгыч класстардын окуучуларында алгачкы экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруунун педагогикалык негиздери” аттуу темадагы 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык изилдөөсүнө

РЕЗЮМЕ

Негизги сөздөр: түшүнүк, экологиялык түшүнүк, калыптандыруу, чөйрө, эксперимент, окуу программалары, окуу китептери, окутуу процесси.

Изилдөөнүн максаты: мекен таануу предметин окутууда кенже мектеп окуучуларындагы экологиялык алгачкы түшүнүктөрүн калыптандыруунун педагогикалык негиздерин иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн объектиси: мекен таануу предметин окутуу процесси.

Изилдөөнүн предмети: мекен таануу предметин окутууда окуучулардагы алгачкы экологиялык түшүнүктөрүн калыптандыруу процесси.

Изилдөө иштеринин методдору: философиялык, психологиялык педагогикалык, экологиялык эмгектерди, башталгыч класстардын программаларын, окуу китептерин теориялык талдоо, байкоо, аңгемелешүү, сурамжылоо жүргүзүү, тажрыйбалык-педагогикалык эксперимент өткөрүү, алдыңкы мугалимдердин иш тажрыйбаларын үйрөнүү, жалпылоо, жыйынтыктоо.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык мааниси:

- башталгыч класстардын мекен таануу курсунда алгачкы экологиялык түшүнүктөрдү тандап алуунун принциптери жана структуралык системасы иштелип чыкты;

- мекен таануу предметин окутууда алгачкы экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруунун методикалык модели түзүлдү;

- иштелип чыккан методикалык моделди окуу процессинде колдонуунун педагогикалык шарттары аныкталды.

Изилдөөнүн практикалык мааниси. Кенже класстын окуучуларынын алгачкы экологиялык түшүнүктөрүн калыптандыруунун кошумча программасы сунуш кылынды;

- «Мекен таануу сабагында экологиялык тарбия берүү» аттуу окутуучулар менен студенттерге арналган усулдук колдонмо даярдалды;

- изилдөө материалдарын жогорку жана атайын орто педагогикалык окуу жайларында, педагогикалык кадрлардын билимин жогорулатуу жана кайрадан даярдоо институттарында пайдаланууга болот.

РЕЗЮМЕ

диссертационного исследования Аблабековой Жанылчи Кожоналиевны по специальности 13.00.01 - общая педагогика, история педагогики и образования на соискание ученой степени кандидата педагогических наук на тему: «Педагогические основы формирования первоначальных экологических понятий у учащихся начальных классов»

Ключевые слова: понятие, экологические понятия, формирование, эксперимент, среда, учебная программа, учебники, процесс обучения.

Цель исследования: разработка педагогических основ формирования первоначальных экологических понятий у младших школьников при обучении предмету «Родиноведение».

Объект исследования: процесс обучения предмету «Родиноведение».

Предмет исследования: процесс формирования первоначальных экологических понятий у младших школьников при обучении предмету «Родиноведение».

Методы исследования: теоретический анализ философских, психологических, педагогических и экологических исследований, программ и учебников начальных классов, наблюдение, беседа, интервьюирование, проведение опытно-педагогического эксперимента, изучение передового учительского опыта, обобщение и подведение итогов экспериментальной работы.

Научная новизна и теоретическая значимость исследования:

- разработаны структурная система и принципы отбора первоначальных экологических понятий в курсе «Родиноведение» начальных классов;
- создана методическая модель формирования первоначальных экологических понятий при обучении предмету «Родиноведение»;
- определены педагогические условия использования в учебном процессе разработанной методической модели.

Практическая значимость исследования:

- предложена дополнительная программа формирования первоначальных экологических понятий у младших школьников;
- подготовлено методическое пособие «Экологическое воспитание на уроках родиноведения» для преподавателей и студентов;
- материалы исследования можно использовать в высших и средних специальных педагогических учебных заведениях, институтах повышения квалификации учителей и переподготовки педагогических кадров.

SUMMARY

of research dissertation by Ablabekova Janylcha Kojonalievna on topic “Pedagogical basis for formation of basic ecological knowledge among pupils of primary classes” on specialty 13.00.01 General pedagogics, history of pedagogics and education.

Key words: understanding of ecology, understanding, experiment, surroundings, studies programme, text-books, the process of reaching.

Research objective: development of pedagogical basis for formation of basic ecological knowledge among pupils of junior classes in teaching subject of “Environmental study”.

Object of study: process of teaching to subject of “Environmental study”.

Subject of study: process of formation of basic ecological knowledge among pupils of junior classes in the subject of “Environmental study”.

Methodology:

- study and theoretical analysis of literature relevant to the topic of research;
- analysis and generalization of work experience of leading pedagogics for practical realization of theoretical basis of problem under research;
- diagnostic method (questionnaires, interviews, adapted cross-checks, etc.);
- observation (direct and self-observation);
- organization of experimental works (constanting and forming experiments) and statistical processing of results of developed methodical recommendations and methods.

Theoretical value and academic novelty of research:

- definition of “basic ecological experience of junior school children” was developed;
- principles of selection of ecological experiments were developed;
- formation of basic ecological experience was put into scientific pedagogical system;
- methodical model of co-formation of basic ecological knowledge at the classes of “Environmental study”;
- definition and justification of pedagogical terms of use in the study process of developed methodical model.

Practical value of the research: received scientific results of the research contributed certainly into the process of research of theory and didactics of basic education. They enlarged and enriched content of subject “Environmental study” in the process of education. Results of the research strengthened practical experience in ecology according to the textbook “Environmental study”. They helped improve

performance of pupils in the classes in the Environmental study, activation of junior schoolchildren in learning of nature, formation of basic ecological thinking.